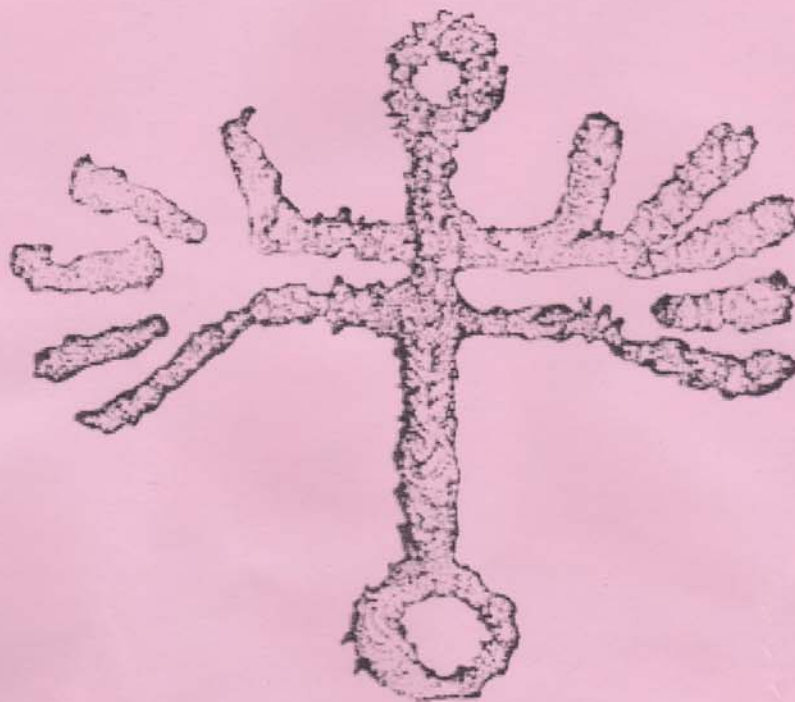

XLII Sortida CONEGUEM CATALUNYA
1 de desembre de 2002

Serra del Montsià

Secció de Cultura
A. E. Talaia

SALUTACIÓ

LA FORADADA DEL MONTSIÀ

Dintre de la gran diversitat d'aspectes que pren la costa catalana, el fenomen més sobresortint és sense dubte el delta de l'Ebre, espai interessantíssim en els aspectes geogràfic i ecològic, però finalment amb poques possibilitats per a l'activitat excursionista. La manca total d'altituds i les relativament llargues distàncies fan difícil de conjuminar itineraris a peu que ens portin d'un cap a l'altre del delta sense incórrer en una certa monotonia. Com que creiem, però, que no poden deixar de conèixer-lo, aprofitant que ara ja és possible d'endinsar-s'hi amb vehicle, no ens estem de recomanar a tothom que, encara que sigui d'una manera mecanitzada, es proposi de recórrer amb tot detall aquest tram final del nostre riu més cabalós.

Per als qui no ens fa mandra enfiar-nos hi ha, tanmateix, una opció que permet de tenir-ne una visió panoràmica sorprenent: pujar al Montsià. Aquesta serra formada per calcàries cretàcies, que s'eleva sobtadament des de ran de mar fins a 762 metres, és una de les mirandes més extraordinàries de Catalunya. D'aspecte àrid i nua d'arbrat, ocupa el centre de la comarca a la qual dona nom, la més meridional del Principat, i al seu entorn es redossen nuclis amb empenya com són Sant Carles de la Ràpita, Uldecona i Alcanar. Als vessants, sempre hi ha escassejat els habitatges i fins i tot els conreus i, a hores d'ara, les parets mudes de masos com Mata-redona, Comú, i Rosalea, amb els pous vitals al devora els rengles de marges escrostonats recordant velles feixes, resten com a únics testimonis d'una època de màxima puixança del món rural que menà a l'aprofitament de zones que ara, tot i els grans progressos assolits en els sistemes de conreu, no són preses ni en consideració pels nostres pagesos.

Pugem-hi, doncs! El Balcó ideal per contemplar el delta des del Montsià, pensem que és la Foradada. I això per dos motius: perquè si fem l'ascensió des de Freginals per Mata-redona, la més recomanable, representa el primer contacte amb la carena i per tant el moment culminant de l'excursió i, a més, perquè la singularitat de l'indret li dona un atractiu especial. La Foradada és un arca natural que permet de passar d'un vessant a l'altre sense assolir el fi de la serra i, lògicament, quan som a sota ens fa de marc excepcional de l'espectacle que descobrim als nostres peus. Veure el delta de l'Ebre, amb el port dels Alfacs a primer terme, des del recer de la Foradada és realment una lliçó viva de geografia com en trobem poques.

La parada que hi farem segur que, sense adonar-nos-en, serà llarga, però no oblidem que en direcció sud queda tot el llom del Montsià amb la Torreia, el punt més alt, la mola Cima i la roca Roja, ja més baixa i just enfront de la punta del Galatxo que tanca la prodigiosa bossa dels Alfacs.

Uldecona pot ésser un final idoni de l'itinerari. Tot baixant sentirem la recança de deixar enrera aquest gran balcó amb un horitzó sense límits i, mentre s'anirà apagant al fons dels nostres ulls el llampumeig de la mar rutilant, retrobarem la realitat d'un món amb unes dimensions més a la nostra mesura.

JORDI MIR

"Indrets de Catalunya I". 1978

LA SERRA DE MONTSIÀ

La serra de Montsià forma part del Sistema Mediterrani Català i s'orienta de nord-est a sud-oest. Aquesta serra constitueix una entitat orogràfica molt individualitzada que ressalta fortament enmig de les planes circumdants, malgrat la modesta altitud que assoleix (la Torreta, 764 m). El rocam, integrat principalment per calcàries del Cretaci, origina un relleu abrupte, principalment al vessant marítim. En el vessant interior el contrast no és tan marcat, ja que els contraforts són més desenvolupats i cauen suaument sobre la Foia d'Uldecona.

Aquesta serra s'estén des del riu Ebre fins al riu de la Sénia, amb una longitud de 20 quilòmetres i una amplada de 6. És compartida pels municipis de Alcanar, Uldecona, Freginals, Amposta i Sant Carles de la Ràpita. Al llarg de la carena se situen les alçades dominants, la màxima elevació és la Torreta amb 765

m., i la segueixen Molacima (754m), la Foradada (686 m), Mata-redona (628 m), la Roca Roja (564 m), la Cogula (406 m), entre altres.

Entre els diferents senders existents destaca el sender Mediterrani GR-92, que iniciant-se al riu de la Sénia arriba fins a Port-Bou, travessant la serra i passant per la localitat d'Amposta. La resta de senders són de petit recorregut (PR C-83) i (PR C-83-1).

Més de 30 fonts existents a la serralada són suficients per apaivagar la set dels excursionistes i la dels ramats que encara hi pasturen. Les més visitades solen ser la del Mas de Comú, la de Molacima, la del Bugar, la de Mançanera, la de la Piqueta i la del Bassiol.

Veure restes dels antics assentaments que en forma de masos, corrals o simples cabanes de pastor, testimonien una activa presència humana ja desapareguda. D'aquestes construccions destaquen els masos, entre els més importants es troben el Mas de Mulet, el Mas d'en Comú, el Mas de Matarredona, el Mas de Rosalea, el Mas de Miralles, els Mas del Llop, etc.

Són molts els atractius naturals i paisatgístics que ofereix la serra del Montsià, la seua proximitat al Delta de l'Ebre la converteix en un excel·lent mirador d'aquest indret com també de la Foia i de la comarca veïna del Baix Maestrat. En dies clars s'arriben a veure les illes Columbretes. Alguns indrets interessants són: la Foradada, Mata-redona, el Mas d'en Comú, el barranc de l'Astor (on es troba ubicat el refugi "Enric Agudé", propietat del Centre Excursionista d'Uldecona), el barranc de la Carbonera, Molacima, la Roca Roja, etc.

Les millors èpoques de l'any per visitar la serra són la primavera (maig i juny) i la tardor (setembre i octubre).

La serra del Montsià es troba inclosa en el Pla d'Espais d'Interès Natural (PEIN)

BASSES DE LA FOIA

La vall que es forma entre les serres de Godall i la del Montsià és una foia tectònica que pertany a dues conques hidrogràfiques diferents.

Les aigües de la banda nord de la vall (Foia de les Ventalles) fan cap a l'Ebre a través del barranc de Solsó. La Foia d'Ulldecona és una conca endorreica que artificialment es fa desguassar al riu de la Sénia per mitjà de la sèquia de la Foia. La seua conca de recepció abraça aproximadament uns 40 Km2. El seu fons és pla i el poc desnivell que hi ha es dirigeix cap al centre, és el que s'anomena en el parlar popular "fondos de la foia".

Els barrancs que baixen del Montsià i de la Cogula en arribar al pla escampen l'aigua per tota la foia sense tenir un llit ni una direcció definits.

Les aigües que porten els barrancs procedents de la serra de Godall segueixen un curs molt curiós, ja que a mig camí els barra el pas la sèquia mare; d'aquesta manera, les aigües de bona part de la foia d'Ulldecona fan cap a la sèquia, i amb ella passen a la foia de les Ventalles i van a parar a l'Ebre a través del barranc de Solsó i el de la Galera, produint-se un involuntari "minitransvasament" Sénia - Ebre.

Dins de la foia d'Ulldecona existeix un avenc anomenat l'Aubelló, que s'obre a pla de terra, gairebé al punt més baix, i que fins al segle passat s'empassava les aigües de pluja i les sobrants del rec. Al segle XIX es va perforar la sèquia de la foia des de l'Aubelló fins al riu de la Sénia; així a l'Aubelló només li calia engolir l'aigua que la sèquia no arribava a evacuar. Des d'aquell moment la Foia passa artificialment a formar part de la conca del riu de la Sénia.

L'any 1979 es va revestir la sèquia de la Foia per millorar l'evacuació lenta i difícil de l'antiga sèquia de terra; poc després l'Aubelló va quedar obstruït pels residus sòlids de les clavegueres del poble.

De les cinc basses actualment existents a la Foia, tres són d'origen natural (la bassa de Montsià, la bassa de la Llacuna i la bassa de les Ventalles), i dues d'origen artificial (la bassa de les Ermites i la bassa del rajolar de Garrell).

La Bassa de les Ventalles es troba a 200 metres a l'est de les Ventalles, a la dreta de la carretera Ulldecona - Tortosa, vora la via del ferrocarril i del lligallo de les Ventalles. Arranjada i adaptada als usos ramaders i agrícoles, replega les aigües de la foia de les Ventalles i la sobrant de la sèquia mare.

Ja es parla d'aquesta bassa l'any 1332, quan el bisbe de Tortosa promulga "La sentència de la aygua del Riu de la Cenja". Després d'autoritzar la construcció de la sèquia mare, diu que en cas de necessitat es pot omplir la bassa de davant de les Ventalles. A l'inventari de béns de l'Ajuntament del 1947 es descriu com: "Una bassa llamada Balsa de les Ventalles, partida del mismo nombre, de extensión 22 áreas...". Actualment és propietat del Servei del Medi Natural. A la banda nord disposa d'un sobreexidor que vessa les aigües sobrants al barranc de Solsó on són canalitzades i aprofitades per explotacions agràries.

ULLDECONA

Ulldecona pertany a la comarca del Montsià. Situada al límit meridional del Principat de Catalunya, termeneja amb els municipis d'Alcanar, Freginals, Godall, la Galera, Mas de Barberans i la Sénia, tots de l'esmentada comarca. Per la banda de migdia, mitjançant el riu de la Sénia, confronta amb Sant Rafel del Riu, Traiguera, Sant Jordi i Vinaròs, municipis de la comarca valenciana del Baix Maestrat.

El terme municipal és el segon més extens de la comarca, amb 126,05 Km². Comprèn dues zones clarament delimitades: a l'est, entre els contraforts occidentals de la serra del Montsià i els orientals de la serra de Godall, hi trobem la Foia d'Ulldecona, amb els nuclis de poblament d'Ulldecona i les Ventalles; a l'oest, entre la vessant occidental de la serra de Godall i els primers estreps dels Ports de Tortosa i Beseit, hi trobem la Plana, prolongació de la plana de la Galera, amb la resta de municipis habitats: els Valentins, el Castell (popularment Barri Castell), la Miliana i Sant Joan del Pas.

Fires i festes

Del cicle festiu anual voldríem destacar les següents festes:

- Sant Antoni, amb la benedicció d'animals i el típic repartiment de neules.
- Els carnestoltes, els darrers anys amb un certa decadència, que se celebren una setmana abans del que és habitual.
- Al març, les jordanes gastronòmiques, magnífic aparador dels restaurants locals, en les quals trobem a faltar la presència d'una mostra de la gastronomia típica local.
- Les funcions dominicals de la Passió d'Ulldecona, de març a maig (sobradament conegudes).
- També són interessants la processó de Divendres Sant i l'acte de Davallament de la Creu, que realitzen els mateixos figurants de la Passió.
- A l'estiu són molt lluïdes les vetllades musicals de l'elecció de la Reina de Festes i, sobre tot, la festa dels joves, la Garrofa Rock.
- També s'ha de destacar la Festa Medieval que, generalment, se sol efectuar durant dos caps de setmana, un, imitant una fira als carrers de la vora de l'Església i l'altre fent una sèrie d'actes al Castell.
- Les Festes Majors de la vila i de tots els barris que es celebren l'última setmana d'agost o la primera de setembre, amb la diada del Castell, la volta ciclista al Montsià, les trobades de bandes de música, els gegants i grallers, la nit del Pregó, les ballades de la jota d'Ulldecona i l'espectacle dels bous, entre altres.
- A l'octubre, per Sant Lluç s'organitza la Fira Multisectorial d'Ulldecona, amb una nodrida representació dels sectors

productius locals.

- Finalment a Nadal, celebrem la Fira de Nadal, on si pot trobar una bonica oferta de productes artesans locals que sol anar acompanyada d'exposicions també d'artesans i artistes locals i, finalment, l'acte més esperat per tots els xiquets i xiquetes, el Parc de Nadal.

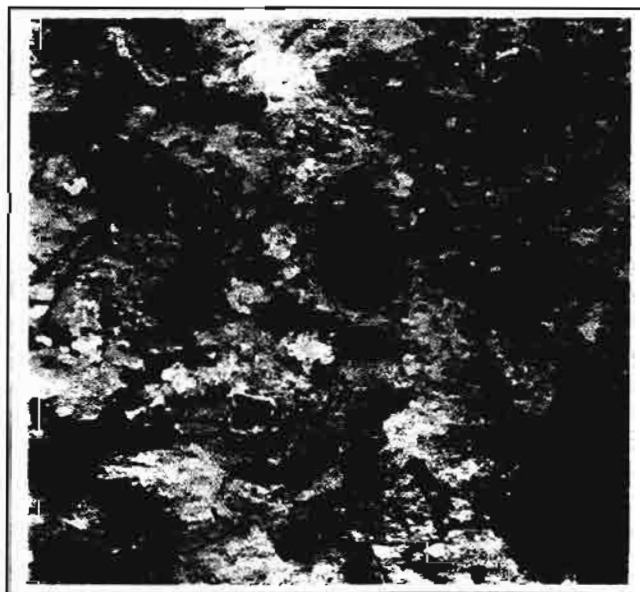
Del cicle festiu anual ja que destacar les festes quinquennals que coincideixen amb la festa Major de la localitat. És celebren cada cinc anys (els acabats en 4 i en 9) en honor a la patrona del poble la Mare de Déu de la Pietat, la qual és baixada en processó des de l'ermita de la Pietat fins al poble i barris. En motiu d'aquest esdeveniment els carrers de la població s'engalanen i es confeccionen catifes per on passa la comitiva de la Verge. Un espectacle multicolor de moltes hores de feina que evidencia un profund fervor religiós. Aquestes festes es van fer per primera vegada l'any 1944, des de llavors s'han celebrat ininterrompudament (cada cinc anys) fins avui.

CONJUNT D'ART RUPESTRE D'ULLDECONA

Deis primers habitants coneguts de l'actual terme municipal d'Ulldecona en queden els tretze abrics neolítics de conjunt d'art rupestre, que configuren la representació més important de Catalunya d'aquest art. A primera vista ens suggereixen diverses fases estilístiques que abasten des del més clàssic art llewantí fins a l'esquemàtic i el naturalista, passant per les figures estilitzades de gran dinamisme. El grup es podria incloure en un moment preceràmic (probablement uns 6000 o 5000 anys aC) pel que fa a les figures més antigues; mentre que les més recents serien ja de l'edat de bronze (entre el primer i segon mil·lenni aC).

La quasi totalitat de les figures del conjunt d'Ulldecona són d'estil llewantí, mentre que les figures de l'abric IV són d'estil esquemàtic. R. Viñas, E. Samià i A. Alonso (1983) han inventariat a Catalunya (entre figures, restes i taques) 355 motius pictogràfics d'estil llewantí, 254 dels quals estan al conjunt d'Ulldecona. De la comparació d'aquestes

dades es desprèn que a Ulldecona es localitzen més del 70% dels motius d'aquest estil existents a tot Catalunya

Algunes persones hauran sentit a dir que el conjunt d'art rupestre d'Ulldecona és el més important del país; aquesta afirmació és correcta, si més no en l'aspecte quantitatiu. A aquests 254 motius d'estil llewantí s'han de sumar els 18 d'estil esquemàtic que es troben a l'abric IV, la qual cosa dona un total de 272 figures.

El conjunt es localitza a la cinglera sud-est de la serra de Godall, oberta cap a les Foies d'Ulldecona i les Ventallès. A pocs metres pel damunt de l'esmentada cinglera comença el terme municipal de Godall, per la qual cosa queda tota la zona de les pintures dins el terme d'Ulldecona. El grup d'abrics pintats s'obre a mitja altura de la cinglera, en un estrat de materials calcaris fossilífers més tous, cosa que ha facilitat

l'aparició d'una línia de concavitats d'origen erosiu en què el clima i les aigües d'esorrentiu han jugat un paper important.

Les primeres pintures d'aquest conjunt les va descobrir Joan Ruiz el dia 31 de març de 1975 a l'abric V de la partida de les Ermites. En intuir que podia tractar-se d'art prehistòric, va comunicar la troballa a Josep M. Querol i Joaquim Virgili, responsables del Grup Espeleològic Ulldecona (GEU). Un cop comprovada la importància de la troballa, ho comunicaren a Josep i Joaquim Romeu, també membres del Grup, que el dia 27 d'abril van fer les primeres fotografies i hi descobrien els abrics IV i VII. Interessats per l'estudi d'aquestes pintures obtenen, mitjançant l'Escola Catalana d'Espeleologia, la col·laboració de l'Equip de Recerques Espeleològiques (ERE) i de l'Espeleo-Club

Sabadell (ECS). L'equip de treball el van compondre, a més dels ja esmentats, Ramon Viñas, Domènec Miquel, Ramon Ten, Maria Lluïsa Morà, Maria Canals, Consol Martí i Domènec Campillo.

El dia 4 de maig s'inicien els treballs de camp, que consistien a calcar i fotografiar les pintures, aixecament topogràfic i pendre les anotacions necessàries per al posterior estudi i anàlisi. Durant la prospecció de l'entorn es van descobrir els abrics I, II, III-a, VI, i VIII, situats tots a la partida de les Ermites, i dos més a la partida de les Esquarterades. Un cop estudiats aquests abrics, el dia 27 de desembre de 1975 es va donar per acabada la campanya. Posteriorment, a la partida de les Ermites es van descobrir tres nous abrics: III-b, V exterior i IX.

El dia 2 de desembre de 1998 la UNESCO va declarar Patrimoni de la Humanitat les pintures rupestres situades a les sis comunitats autònomes de l'arc mediterrani peninsular (Andalusia, Aragó, Castella-la Manxa, Catalunya, Múrcia i València), la declaració afecta els 876 abrics amb pintures rupestres coneguts dins les sis comunitats autònomes esmentades.

El conjunt rupestre d'Uldecona.

Joaquim Virgili i Guàrdia.

Resum de l'article publicat al número 13 de la revista Ràils, primavera 1999.

Estat actual del conjunt d'art rupestre (Ràils número 17)

GRAVAT HALTERIFORME

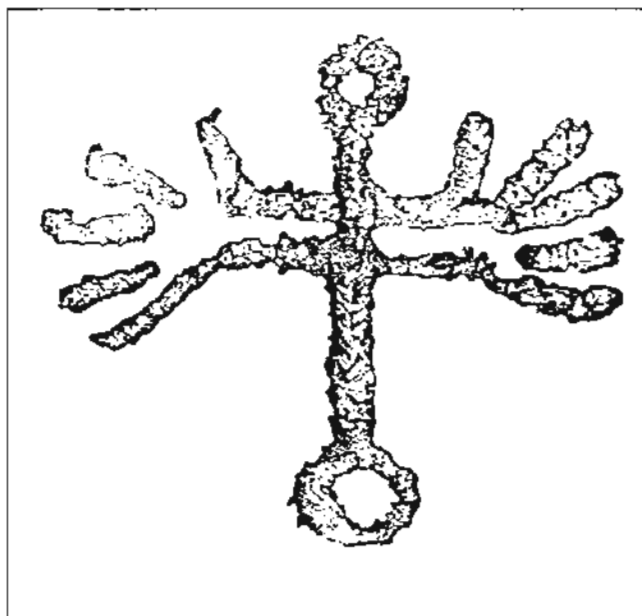
El mot *halter* designa l'aparell gimnàstic consistent en dues esferes massisses o dos discs de metall units per una barra. Per això aquelles figures de l'art prehistòric que tenen una forma pareguda a aquest objecte s'anomenen halteriformes.

Aquest tipus de representació s'ha relacionat amb la figura humana molt esquematitzada pròpia de les darreres manifestacions d'art rupestre de l'època postpaleolítica.

Prop del poble d'Uldecona hi ha la cova de Santa Magdalena. És constituïda per una gran sala d'entrada, d'on surten diferents galeries. A partir del segle XVI la seva estructura natural ha quedat modificada per diverses obres: murs, escales i piques per recollir les aigües de filtració, que configuren un ambient molt especial.

A part de l'interès que pot tenir aquesta cavitat per si sola, presenta la singularitat de conservar-hi un gravat estudiat pels germans Romeu amb la col·laboració de Ramon Viñas als anys setanta.

Es tracta d'una figura halteriforme formada per dos cercles units per un eix vertical, el qual és travessat per dues línies horitzontals paral·leles que conformen els braços amb la representació de cinc traços que semblen els dits. Sobretot aquests darrers trets li donen un aspecte encara més antropomòrfic.

Aquesta imatge s'ha obtingut mitjançant la tècnica de copejament, potser amb un estri metàl·lic, les empremtes del qual són encara visibles. Aquest gravat es troba sobre la columna estalagmítica de l'entrada, a poc més de metre i mig d'alçada respecte el sòl actual. Les seues dimensions són: 28 cm d'alçada i 31 cm de llargada. Diàmetre cercle superior 5,5 cm i el cercle inferior 7 cm.

Així doncs, considerant les característiques del gravat de la Cova de Santa Magdalena, el podem incloure dins l'apartat de les figures halteriformes amb trets antropològics, que cronològicament s'han atribuït a l'Edat del Bronze en un període comprès entre les darreries del II mil·lenni i començaments del I abans de la nostra era.

La figura halteriforme, una mostra singular de l'art rupestre a Catalunya

Margarida Genera i Monells

Resum de l'article publicat al número 1 de la revista Raïls.

OLIVERES MIL·LENÀRIES DEL TERME D'ULLDECONA

Abans que l'home domesticqués l'olivera per al seu ús, ja hi era present en tota la conca mediterrània, l'ullastre s'estenia per la franja mediterrània i a molt poca distància del mar, per això els primers tractats grecs d'olivicultura, deien que l'olivera "sempre havia de veure el mar", cosa que van continuar fent els romans i els àrabs.

Els grecs i els romans van fer nombrosos tractats sobre el conreu de l'olivera i la producció d'oli, des de la plantació, l'empelt, el tractament, la recol·lecció i fins i tot l'equipament que havia de tenir el propietari per aconseguir rendibilitzar la plantació i tenien una cosa ben clara: era un ésser viu, per la qual cosa se l'havia de tractar amb delicadesa.

Més tard els àrabs ho van acabar d'arrodonir, amb la seua capacitat d'assimilar la cultura, van perfeccionar les tècniques del conreu i van aconseguir un bon nombre de varietats per una millor adaptació als terrenys de cultiu.

Com podem veure l'olivera és, potser, l'arbre cultivat autòcton més antic i el que més defineix la personalitat de la cultura mediterrània. Aquesta antiguitat encara la podem gaudir ara, escampats pels nostres tèrrens hi ha testimonis vius de totes aquestes cultures que han anat passant per la nostra terra; oliveres mil·lenàries i fins i tot bimil·lenàries, que aguanten vives per demostrar-nos que la cultura dels nostres

avantpassats encara és viva

Som en una zona privilegiada, no ens equivocarem si afirmem que les comarques del Montsià i el Maestrat hi ha els exemplars més vells de tot Espanya, possiblement d'Europa i qui sap si uns dels més vells del món.

Exemplars que s'han convertit en monuments històrics vivents i que encara no hem sabut desxifrar el seu enigma.

Al terme d'Ulldecona existeixen diferents exemplars d'oliveres mil·lenàries, dos d'aquests magnífics exemplars van ser declarats arbres monumentals per la Generalitat de Catalunya.

Quo Vadis Olea? (Cap on vas, olivera?).

Francesc Garcia i Figueres.

Fragment de l'article publicat al núm. 15 de la revista Raïls

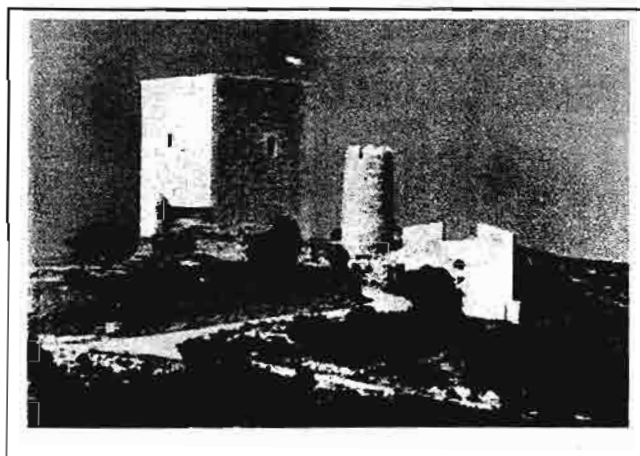
ESTAT ACTUAL DE PROTECCIÓ D'OLIVERES MIL·LENÀRIES

Davant el sistemàtic espoli de que eren objecte les oliveres mil·lenàries del terme d'Ulldecona, el Centre d'Estudis d'Ulldecona, va publicar al núm. 15 de la revista Raïls, un dossier denunciant aquest fet, a conseqüència d'això, l'Ajuntament d'Ulldecona ha dictat unes normes encaminades a la protecció d'aquests arbres, ara només falta que la consciència dels propietaris sigui propícia per a la seua conservació.

EL CASTELL D'ULLDECONA

El Castell d'Ulldecona és el símbol inqüestionable del nostre poble. Es tracta d'un conjunt fortificat situat sobre un petit puig al sud-oest de la vila a 256 metres sobre el nivell del mar.

Presenta una situació estratègica immillorable, ja que controla un ampli territori.

Actualment consta de tres edificacions principals, consolidades recentment (el 1995), una sèrie d'edificacions secundàries, que han estat objecte de excavacions arqueològiques (1999-00) i una muralla perimetral que encercla tot el conjunt.

En dos punts del recinte s'hi troben restes d'excavacions que han deixat al descobert restes de murs d'habitacles ibèrics i medievals. El primitiu assentament ibèric comprenia des del segle IV fins al segle I a C, com s'ha pogut comprovar pel material recuperat.

L'any 1178, Alfons el Cast farà donació del recinte a l'ordre de l'Hospital, Això indicava

que abans d'aquesta data devia existir un fortificació àrab, com així s'ha pogut constatar en les darreres prospeccions arqueològiques (1999-00). Aquestes actuacions ha deixat al descobert l'existència d'un bastió andalusí i els basaments de dues torres, que es podrien situar entre finals del segle XI i principis del XII.

El mur perimetral està construït bàsicament amb maçoneria de pedres grosses, però també hi apareix carreuat, tàpia i opus spicatum. L'amplada comprèn d'un a cinc metres i l'alçada és de tres metres en el punt més alt.

Els edificis principals es concentren al sector sud-oest del recinte i són:

La torre redona. Es tracta d'una torre talaia de planta circular i alçat lleugerament cònic, obra de carreu mitjà. Consta de planta, primer pis i terrassa superior de vigilància. L'entrada original és la del primer pis, al qual s'accedia per una escala mòbil. La porta té un emmarcament de pedra i les dues plantes tenen coberta interior de falsa volta. La terrassa té merlets i els pis petites espilleres

Està clar que la tipologia i l'aparell en què fou construïda aquesta torre no són andalusines, però tampoc consona amb les altres dues edificacions. Probablement fou alçada a finals del segle XII, per tal d'encabir-hi una petita guarnició a les ordres dels Montcada.

La torre quadrada, prisma quadrat de grans dimensions que s'assenta sobre una plataforma atalussada. Actualment s'hi entra per un porta construïda en el talús, però antigament s'hi havia d'accedir pel segon pis. La planta baixa i el primer pis són dividits per la meitat per un gruixut mur, de manera que queden dues sales cobertes amb voltes de canó.

La segona planta (planta senyorial) té al mig un arc diafragma apuntat que suporta unes voltes semblants a la dels altres pisos. És l'única planta que té finestres: en destaca la del costat est, coronella i amb arcs superiors lobulats. En el nivell superior no hi ha merlets. Els murs perimetrals són molt gruixuts, de fins a tres metres (ho demostra el fet que per pujar a la terrassa es passa per una escala construïda dins del mur).

Aquesta torre està construïda amb carreus i llombardes de pedra, més grans i ben tallat als angles, fou bastida possiblement el segle XII per l'ordre dels hospitalers que la utilitzaven com a torre-palau.

L'església del castell. És l'edifici més modern del recinte, ja que es va reconstruir al segle XVI. L'original va alçar-se immediatament després de la torre quadrada. Està dedicada a Santa Maria dels Àngels i fins al 1440 va fer d'església parroquial de la primitiva vila: després va funcionar com a seu d'un Priorat dels Santjoanistes (tenia un beneficiat que hi celebrà missa fins al segle XVIII).

Es tracta d'un edifici de planta rectangular, amb una nau dividida en cinc trams mitjançant arcs torals, sobre pilastres adossades. La volta és de canó. L'absis és semicircular, cobert amb un quart d'esfera. El portal és de mig punt adovellat, amb trenca aigües superior i a sobre una rosassa de circumferències concèntriques. Només presenta una capella entre els contraforts i els murs són de carreus de pedra irregular, amb carreus més treballats als angles i als contraforts. El que més impressiona de l'església és que està situada sobre un talús que fa de muralla.

Ulldecona (edicions Cossetània)
Ferran Grau i Vergé.

ESTAT ACTUAL DEL CASTELL D'ULLDECONA

S'estan fent importants actuacions i prospeccions, però es troba a faltar la consolidació de les estructures descobertes, la neteja de la vegetació que cobreix parcialment les muralles, la retirada de l'antena que està fora d'ús i la correcta adequació per efectuar visites turístiques.

CENTRE HISTÒRIC DE LA VILA

A més del patrimoni que mereix un lloc apart en la nostra descripció, el nucli antic de la vila guarda també antigues cases senyorials i populars - barroques (segles XVII - XVIII) als carrers de la Puríssima i Sant Cristòfol amb interessants portalades, entrades i barbacanes. D'un singular encant són els estrets carrers de L'embut (Roger de Llúria), del Carme, la placeta dels Frares ... que conserven, entre d'altres aspectes interessants, ponts entre les dues façanes, i sobretot una empremta marcadament medieval.

Es troba a faltar una adequada senyalització que identifiqui el centre històric.

Ulldecona (Edicions Cossetània)
Ferran Grau i Vergé

ESGLÉSIA DE SANT JOAN BAPTISTA DE LES VENTALLES

Aquesta església és un dels edificis religiosos més antics conservats a la comarca i el més notable d'entre totes les esglésies menors fetes pel Temple i l'Hospital a les Terres de l'Ebre. De planta rectangular amb tres trams delimitats per dos arcs diafragma apuntats de dovelles regulars. Al primer tram, hi ha un cor de fusta. El presbiteri té un tancament quadrat. A l'exterior destaca l'element més important, la portada de pedra d'arc de mig punt i les inscripcions dels picapedrers. Fou construïda al segle XII i el seu estil és gòtic de transició.

Ulldecona (edicions Cossetània)

Ferran Grau i Verge

CASA DE LA COMANDA

Alternant-se amb la família Montcada, l'Ordre de l'Hospital tingué el domini del terme d'Ulldecona de del 1173, creant-se la Comanda d'Ulldecona el 1227. Aquesta perdurà dintre la Castellania d'Amposta fins al segle XIX, en què es van extinguir les ordes militars. La casa del Comanador es va construir en el segle XV, època a la qual pertanyen els vestigis conservats a la façana; era utilitzada com residència d'aquest i centre administratiu de la zona. L'estructura interior original va desaparèixer després del 1851 quan, en extingir-se la Comanda, passà a ser propietat particular.

Actualment aquest habitatge conserva vestigis i formes medievals a la façana: la porta central amb rebranques i dovellat de pedra delimitat exteriorment per un trenca aigües de secció senzilla, en el sector central de la qual hi ha dos escuts gravats amb els emblemes de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, així com un tercer ubicat a sobre la porta; a la seua dreta, una finestra posterior amb rebranques i llinda de pedra. En el pis principal destaca la finestra central geminada amb arcs superiors lobulats i esvelt mainell de capitell treballat.

Fitxa del Servei del Patrimoni Arquitectònic.

Victòria Almuni Balada

ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT LLUC I ELS PÈRXENS DE LA PLAÇA MAJOR

L'actual temple gòtic substituí l'església del segle XIII bastida en traslladar-se la gent del Castell a la Foia. La seua construcció s'inicià el 1373 i el 1421 es consagrà l'altar major, la qual cosa no indica pas que l'obra estigués acabada totalment, com ho demostra la provisionalitat dels murs dels peus.

Consta d'una única nau dividida en quatre trams i capelles laterals entre contraforts irregulars. La volta és de creueria, amb arcs recolzats sobre pilastres adossades motllurades a l'absis i dobleculls de llantia a la nau. Té finestres de traceria i dues petites rosasses. La porta d'accés que dona a la plaça major és arquivoltada i està precedida d'un porxo. El cor és de l'amplada de la nau i està adossat als murs

dels peus. Des d'aquí s'accedeix al campanar vuitavat, construït posteriorment des del 1817. Els murs són de carreus, excepte en el mur dels peus que són de maçoneria. La decoració és austera, però el conjunt resulta ampli i solemni.

Ulldecona (edicions Cossetània)

Ferran Grau i Verge.

Enfront de l'església parroquial, a la plaça major, es troba una galeria porxada, a sobre de la qual hi ha aixecades vivendes obertes a la plaça i al carrer de Sant Antoni. Aquest conjunt porxat consta de set arcs de mides irregulars alguns dels quals han estat

modificats a causa de les reformes fetes en alguns habitatges. Aquesta galeria està coberta, majoritàriament amb cabirons de fusta. Junt amb l'església parroquial són l'únic vestigi que resta del conjunt medieval de la plaça, després de l'enderroc, a darreries del segle XIX, de l'antiga casa de la vila i la torre octogonal contigua.

Fitxa del Servei del Patrimoni Arquitectònic.
Victòria Almuni Balada

ANTIC CONVENT DELS DOMINICANS (actual Ajuntament)

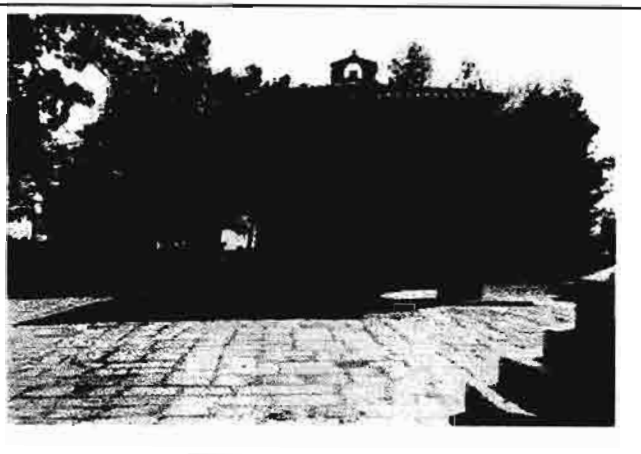
Edifici de transició entre el barroc i el neoclàssic, segle XVIII, inacabat, de planta quadrada organitzat al voltant d'un bonic claustre central de cinc arcs de mig punt per banda. Apareixen gravades les dates de 1730 (mur del fons del claustre), 1743 (part superior de la façana) i 1755 en el claustre. Hom diu que la data del 1755 va acompanyada de la inscripció: "tendrá que ceder el patio siempre que el convento quisiere continuar el claustro". L'establiment de l'ordre a la vila data de 1593. Fins a 1723 el convent actuà com a vicariat i després com a priorat. Amb la desamortització és expropiat i s'ubicà en ell l'Ajuntament i les escoles de pàrvuls.

Malgrat construir-se en uns anys en que l'estil barroc estava encara arrelat a la comarca, elements com la portada introdueixen ja el neoclàssic. L'any 1991 s'hi féu una remodelació interna per tal d'adaptar-lo a les necessitats administratives de l'Ajuntament, però se'n respectà abastament la configuració i la paret del claustre que hi faltava originalment ha estat suplida per una original estructura metàl·lica. La façana és un pany rectangular de carreus. La porta és allindada amb un emmarcament classicista. Dalt de la porta hi ha una fornícula amb la imatge de Sant Lluç.

Fitxa del Servei de Patrimoni Arquitectònic.
Victòria Almuni Balada

ERMITA DE LORITO

Situada a la sortida del poble en direcció a Vinaròs, es tracta d'un edifici de planta rectangular, format per una estança interior quadrada i un porxo delimitat per tres grans arcades de mig punt sobre pilars de secció quadrada, i coberta de volta de creueria amb nervis sobre mènsules. La teulada és a quatre vessants i té una petita espadanya. A l'estança interior, lògicament, s'hi troba una imatge de la mare de Déu del Loreto.

El lloc on es troba ubicada la ermita, lloc de creuament de camins (l'ligallo de Sant Jaume i ramal de la via Heraklea, dos camins suposadament protohistòrics), ha estat hipotèticament identificat com a lloc de culte en èpoques preromanes, i per tant el sincretisme de la religió romana com la de la cristiana l'han fet perdurar fins als nostres dies.

No hi ha referències documentals que puguin datar-ne l'època de construcció. L'escut del baró de Purroi de la façana podia fer-nos pensar que fou el seu patrocinador. L'any 1966 l'edifici va ser restaurat, ja que es trobava en un avançat estat de degradació. Al costat de l'ermita hi trobem la creu de terme més interessant de tot el poble.

Fitxa del Servei de Patrimoni Arquitectònic.
Victòria Almuni Balada
Raïls núm. 10 - (Pàg. 76) - Francesc Martí Vericat

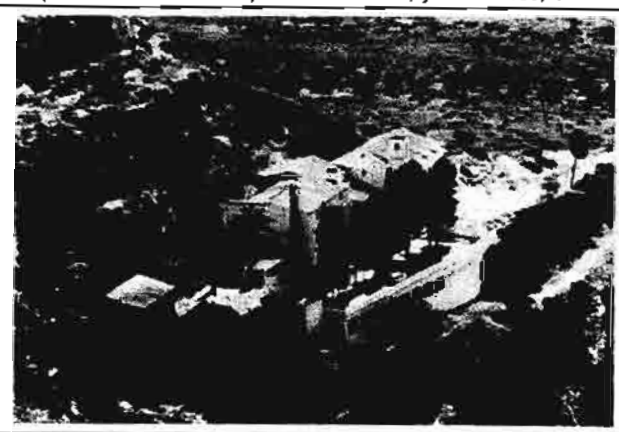
ERMITA DE LA PIETAT

A l'ermita de la Mare de Déu de la Pietat, santuari adossat al vessant SE de la serra de Godall s'hi pot accedir per la carretera comarcal que va a Tortosa o per l'antic camí que va entre la sèquia i la mateixa serra.

L'edifici consta d'església i hostatgeria adossades i amb un porxo central que facilita el pas a ambdues. Davant el santuari hi ha una plaça, remodelada i ampliada el 1982, i tanca el recinte un mur de maçoneria. Darrerament s'han fet reformes i reconstruccions en totes les edificacions i es treballa per fer de l'hostatgeria una realitat.

Pareix que l'edifici de l'hostatgeria conserva les estructures de les primitives capelles romànica (segle XIII) i gòtica (segles XIV i XV). La primera notícia escrita de l'ermita és de 1445: es tracta d'una peregrinació decidida per l'Ajuntament de Tortosa per demanar pluges, la qual cosa ens indica que l'ermita tenia, ja aleshores, una forta tradició i ascendència en totes aquestes terres. Tenim notícies que el 1556 s'hi féu una cisterna, que el 1689 es va constituir la confraria de N. S. de la Pietat i que el 1779 es va daurar l'altar de l'església. El 1867 es construí el primer pis del cos que separa l'església i l'hostatgeria.

L'ermita ha sofert diversos saquejos; destaca el de 1936, en el qual es destruïren retaules, l'altar, part del cor i la imatge de la Mare de Déu. El 1939 s'iniciaren les reconstruccions i es reposà una nova imatge, còpia exacta de l'original. Des del 1939, cada cinc anys, i per celebrar aquesta

efemèride, la imatge de la Verge es baixada a peu. L'església és senzilla, de planta amb una sola nau rectangular i absis poligonal. La volta és de canó a la nau i de creueria en l'absis i les capelles. Al mur frontal de l'absis hi ha una obertura del cambril amb la imatge de la Verge. A ambdós costats del cambril, s'hi troben la sagristia i la sala d'exvots. A l'exterior, hi veiem els contraforts entre les capelles i un petit campanar quadrat.

Fitxa del Servei de Patrimoni Arquitectònic.

Victòria Almuni Balada

Llibre: "Imatge d'una promesa" - Centre d'Estudis d'Ulldecona. 1999

EL MESURAMENT DEL MERIDIÀ I LA SERRA DEL MONTSIÀ

Aquesta serra, per la seva posició estratègica arran de mar, tingué un protagonisme quan es varen fer els treballs geodèsics per al mesurament del meridià de París: en el seu cim se situà un dels vèrtexs de la llarga cadena que unia Dunkerque amb l'illa de Mallorca. El vèrtex del Montsià era un dels importants: hi coincidien cinc triangles, que tenien com a vèrtexs l'ermita de Sant Joan, prop de Tamarit de Mar; la Miranda de Llaberia; l'Espina i el tossal d'en Canader, al Port; la mola d'Ares; i el puig de Bartolo, al desert de les Palmes. Al principi de setembre de 1803. Pierre Méchain i el seu ajudant Enlilé, pugen per primer cop al Montsià, per establir-hi un vèrtex i calcular l'angle entre el turó de l'ermita de Sant Joan, Sobre Tamarit de Mar i la Miranda de Llaberia, i un altre dels seus col·laboradors, l'enginyer naval Dezauché, s'hi queda fins al principi d'octubre.

Méchain va emmalaltir de febres terçanes, i quan estava al puig de Bartolo, al desert de les Palmes, hagué de ser traslladat a Castelló de la Plana, on morí el 30 de setembre de 1804.

Dos anys més tard, prosseguiren els treballs Jean-Baptiste Biot i Francesc Aragó. Aquest últim, junt amb el seu col·laborador Josep Chaix, nascut a Xàtiva, pujà un altre cop el Montsià, per acabar els càlculs iniciats per Méchain; Chaix s'hi va estar dos mesos, del juliol al setembre de 1807.

En la memòria del mesurament, escrita per Biot i Aragó, que fou publicada el 1821, en parlar del vèrtex del Montsià, entre altres coses diu: "El Montsià està situat a l'oest de la vila de Sant Carles, que també anomenen la Ràpita; el pic d'aquesta muntanya, damunt del qual s'establí primerament Méchain, porta el nom de Vall-llòbrega, però com que des d'aquest punt no pogué observar els llums de Sant Joan, decidí traslladar l'estació a un pic bastant més elevat, que ell designa sempre amb el nom de Mola-cima: nosaltres hem canviat aquesta denominació, perquè tenim la seguretat que la part de la muntanya on estava establerta l'estació, és anomenada per la gent del país el Tossal del "Pere" Pasqual, i el pic anomenat Mola-cima és més al sud, i és bastant més agut."

"El Montsià és cultivat fins a poca distància del cim, almenys pel vessant occidental; per tant, és únicament per aquest costat, i venint d'Ulldecona, que s'hi pot pujar fàcilment."

Alguns topònims encara recorden el pas d'aquells científics; un dels cims de la carena es coneix com la Tenda, i més concret és el de "Tienda de los Franceses", que alguns mapes situen en l'actual vèrtex de Mata-redona. Aquella homes, per tal de poder ser localitzats des dels altres vèrtexs, situaren dalt de les muntanyes unes tendes blanques, de forma cònica, que durant la nit il·luminaven; això en aquells temps creà expectació entre la població de la rodalia.

FRANCESC BEATO I VICENS

El Montsià. Revista Muntanya

AMPOSTA

El Pont Penjat s'ha convertit en símbol i referència per a la ciutat; construït entre el 1915 i el 1919 és una obra agosarada de l'enginyeria de l'època. Des del pont es pot iniciar un passeig pels indrets més característics d'aquesta dinàmica població, i visitar els vestigis del castell, primer assentaments del nucli amb restes ibèriques, àrabs i d'altres posteriors. Amposta va ser, just després de la conquesta cristiana, el centre del territori de l'ordre militar de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, la Castellania d'Amposta. Després va perdre importància com a tal i, si bé va conservar el valor estratègic en el control de la circulació pel riu, no és fins a l'època contemporània quan creix i esdevé una ciutat. Al costat del castell, hi trobareu enclavat, en l'antic fossat, un carrer amb cases emblanquinades i ple de flors, des d'on podeu continuar pel traçat urbà del canal de la Dreta de l'Ebre, a l'entrada un bulevard suspès que es

converteix al final en un passeig arbrat. Des d'aquí es pot arribar al riu i pel seu passeig retornar, prop del punt de partida, fins a la plaça de l'ajuntament on també es troba l'església arxiepiscopal de l'Assumpció.

MUSEU DEL MONTSIÀ

El museu comarcal està situat en un entorn suggestiu format pel jardí i l'edifici modernista, de primeries de segle, de les antigues escoles. Com a centre cultural ofereix diverses propostes i activitats. Consta de quatre sales: la primera, dedicada a la natura, presenta el medi, la flora i la fauna de la comarca, des del massís dels Ports al Delta; la sala de l'arròs presenta les eines i treballs propis d'aquest cultiu, hi trobem també la reconstrucció d'una barraca deltaica; i, finalment, les dues sales dedicades a l'Arqueologia són una síntesi de l'important poblament humà del Montsià durant la Prehistòria i l'Antiguitat.

Després d'efectuar la vostra visita al museu, cal que agafeu la carretera fins a Masdenverge.

És l'agricultura de secà la que dominarà a partir d'ara en el nostre viatge que s'endinsarà per una gran planície, anomenada Pla de

la Galera, on apareixen les oliveres, els murs de pedra en sec i les petites casetes de camp, en un paisatge ben mediterrani.

DESCRIPCIÓ DEL RECORREGUT

Sortim d'Amposta per la carretera N-340 en direcció cap a Sant Carles de la Ràpita, i a tres quilòmetres (fita quilomètrica 169), a mà dreta, hi ha els indicadors de mas **Miralles**. Cal prendre aquest camí enlitrant a la dreta, només en entrar, hi ha les granges d'**Alonso**.

TEMPS

parcial	total
0,00	0,00

Seguim aquest camí durant un quilòmetre i vuit-cents metres, fins a una fàbrica de congelats.

0,15	0,15
------	------

Situats en el camí principal, la fàbrica ens queda a la dreta, nosaltres hem d'agafar un camí a l'esquerra (80 m).

0,05	0,20
------	------

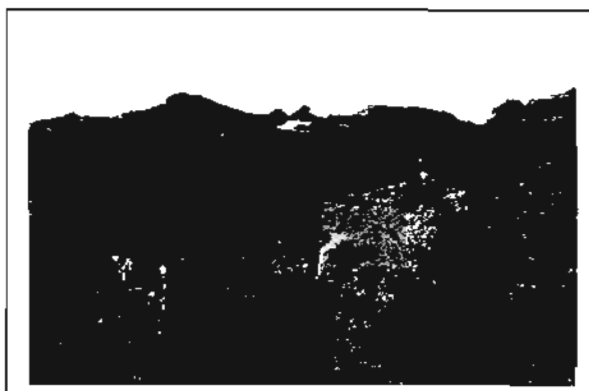
Pal indicador del **GR-92**, que diu: **Amposta 1,25 h Ulldecona 4 h**. Aquí deixem el camí principal per agafar un sender a l'esquerra, que puja amb fort pendent, entre matolls i argelagues.

0,05	0,25
------	------

Bifurcació: anem pel senderol de l'esquerra, però si agaféssim el de la dreta també faríem el mateix itinerari que hem començat.

0,15	0,40
------	------

Som a la carena de la serra, la panoràmica del delta de l'Ebre és formidable. Nosaltres hem d'anar cap al sud tot carenejant-la. Més endavant, a la dreta, veiem els vestigis d'un probable antic forn de calç, mentre que a l'esquerra tenim el barranc **dels Corbs**.

La Moleta del Pla. Foto: R. Fariol

0,10	0,50
------	------

Arribem a un petit replà, on hem d'agafar el senderol que puja directament pel llom.

0,05	0,55
------	------

Veiem les ruïnes d'un maset que ens queda a la dreta, i davant nostre, vers el sud, quatre turons ben característics, son els **Quatre Moltons**. Més endavant, passem per sota d'una magnífica alzina.

0,05	1,00
------	------

Plans de la Galla (400 m). Passem pel costat d'un gran pi esqueixat i prop d'uns corals que ens queden a la dreta.

0,05	1,05
------	------

Saltem cap a l'altra banda de la carena i pel costat d'una bassa, entrem en el barranc del **Solito**.

0,10 1,15

Pal indicador, se'ns uneix un sender que puja per l'esquerra, que ve de Sant Carles de la Ràpita, amb les marques de PR C-83-1. Continuem cap al fons del barranc.

0,05 1,20

Font d'en **Burgar** (400 m). Lloc ombrívol i bucòlic amb magnífiques alzines. Pal indicador, d'aquí, hi ha dos camins per anar a la Roca Foradada:

Itinerari A (PR C-83-1)

Per l'esquerra, que es el més directa; val la pena fer-ho si el dia es clar, doncs, el sender es molt aeri, i es gaudeix de la impressionant panoràmica sobre la costa; per aquí, no es passa per la masia de Mata-Rodona, sino que es va cap a la Roca foradada passant per la Moleta del Pla; per tant si es vol seguir la descripció, hem de saltar al paràgraf, del punt horari acumulat 2,15 (Roca Foradada).

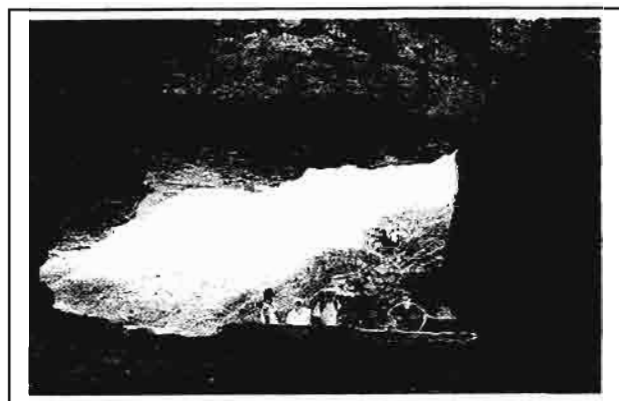
Itinerari B (GR-92)

Si volem agafar el de la dreta, s'ha de començar a pujar seguint més o menys el fons del barranc.

0,20 1,40

Masia de Mata-Rodona. Passem a frec de les parets en ruïnes, vorejant-les per la part sud. Hem d'anar pujant de nivell en direcció a un pal indicador. D'aquí hem d'agafar un sender que va pujant lleugerament de nivell i en direcció sud. Més endavant, anirem pel llom de la carena on trobarem un altra pal indicador; **atenció!**, per que quan arribem al Coll de la Foradada, no hem d'anar pel pas entre roques, si no que hem d'anar cap a l'esquerra, pujant de nivell, fins a la Roca Foradada.

0,35 2,15

Foradada del Montsià. Foto: R. Farriol

Roca Foradada. Talaia perfecta sobre el delta de l'Ebre i magnífica dimensió de la plana de la Galera i dels Ports de Beseit. Per continuar des d'aquí el nostre itinerari, hem de tornar enrera per on hem vingut, fins a trobar el coll.

0,05 2,20

Coll de la Foradada: on hi ha un pas entre roques. Descendim per l'altra vessant, per sota la paret de la cinglera, que ens queda a l'esquerra.

0,05 2,25

A la paret de la roca, hi ha una làpida en record d'en **Llibert Carulla**, promotor i impulsor del **GR-92 mediterrani**.

0,10 2,35

Pal indicador en una bifurcació. Si anéssim en línia recta fariem cap a **Ulldecona** pel **GR-92**, però nosaltres hem d'agafar el sender de la dreta que baixa pel llom, és el **PRC-83-1**.

0,15 2,50

Arribem a un collet i baixem amb fort pendent de cara al barranc de l'**Astor**.

0,20 3,10

A la dreta veiem unes ruïnes, són les casetes los Castenyers, som a prop del lit del barranc. En aquesta vall, veiem molts xipresos escampats, i també, alguns cirerers d'arboç.

0,05 3,15

Travessem el barranc i anem una estona per la banda dreta.

0,02 3,17

Tomem a travessar el barranc, anem per la banda esquerra, i al cap de poca estona, veiem a l'altra banda del barranc, una masia enrunada i una cova.

0,08 3,25

Refugi **Enric Agudé** a l'esquerra del camí, molt ben cuidat. Hi ha un pal indicador, i a la nostra dreta un gran dipòsit. Més endavant, trobem una petita masia a l'esquerra del camí.

0,05 3,30

Hem de saltar una cadena que barra el pas per als vehicles.

0,10 3,40

Pal indicador del **PR C-83-1** en una cruïlla. Nosaltres hem d'anar rectes, de cara a les **Ventalles** que veiem davant nostre. Ara el camí es asfaltat; més endavant passem entre oliveres mil·lenàries.

0,15 3,55

S'ha de passar per sobre de l'autopista i de la via del tren, per un viaducte que hi ha a la dreta.

0,05 4,00

Carretera de Tortosa a Uldecona; si anem cap a l'esquerra fins el grup de cases de la carretera, al seu darrera, veurem la **bassa de les Ventalles**, llac d'origen natural ja mencionat en l'edat mitjana.

0,05 4.05

Si volem visitar el poble de les **Ventalles**, hem de travessar la carretera i anar cap amunt per un camí empedrat.

Vista del Delta pujant cap a la Serra. Foto: R. Farriol

***La preparació d'aquesta sortida ha estat realitzada per
membres de la Secció de Cultura de l'A. E. Talaia***

Vilanova i la Geltrú, 1 de desembre de 2002

